

27.91x12.57	1	2	עמוד	הארץ - תרבות וספרות	28/10/2016	55689603-2
מכון ואן ליר בירושלי - 135510						

חנה שקולניקוב

טבעות הגיל של הספרים

"הפוליו האחרון", תערוכת צילומים במכון ון ליר בירושלים, מספרת את השיבה של הספר אל העץ שממנו נוצר ודרך זה את כיליונה של קהילה יהודית בסלובקיה

1 ימים אלה מוצגת בצנעה רבה, אפשר לומר אפילו בהיחבא, תערוכת ציי לומים מרהיבה במכון ון ליר בירושל לים. רק מבקרים מעטים, המזדמנים למכון בעניינים אחרים, יכולים לראות אותה והיא גם לא זכתה לפרסום הראוי לה. בעיקרה, זו תערוכה של צילומים ענקיים (blow-ups) של ספרי קודש מתפוררים ומעלים אבק, ספרים שנשאר על מדפי בית המדרש בברדיוב שבסלובקיה כאשר יהודי העיר נלקחו לאושוויץ בשנת 1942. הצלם יורי דויטש, המתגורר בטורונטו, מצא את המקום העוזב הזה כאשר חזר לעיר הולדתו

להלוות אביו. הוא הוקסם מן היופי שגילה בספרים הישנים והמתפוררים. כצלם מקי צועי הנושא את מצלמתו באשר יילך, החל לצלם את הספרים והגווילים המתפוררים ומאז זה נהפך למפעל הנצחה פרטי שלו ושל שותפתו ליצירה, מפיקת הסרטים והאוצרת של התערוכה קטיה קראוסובה, גם היא, כמו דויטש, יהודייה שהיגרה מסלובקיה בשנת 1968 ומתגוררת מאז באנגליה. בתערוכה נכללים, לצד צילומי הספריים הבלויים, גם צילומים של בתי כנסת יפהיים חרבים, מצבות קבורה מנותצות ורצועות של תפילין. בגלריה צרדית, קצת נבדלת מן התערוכה המרכזית של המוזי רות הדוממות, מוצבת שורה של דיוקנים כשחור-לבן של השורדים, הבורדים שחזרו מן המחנות, ובראשם קטועת הרגל החוגגת את יום הולדתה המאה. בסרט הדוקומנטרי שיצרו קראוסובה ודויטש, שקטע ממנו מור קרן בכניסה לתערוכה, אומר דויטש בהומור המאופק שלו שזאת החברה (girlfriend) המבוגרת ביותר שלו. בצילומיו הוא מראה את יופיה של האשה הזקנה הזאת ואיננו

מעורר עליה רחמים. ככלל, התערוכה אינה מורבידית, אינה מראה את זוועות השואה, אלא היא קינה על התרבות הגדולה שהיתה ונחרבה בידי זדים, כאשר הדיוקנים מתכי תבים עם האובייקטים הדוממים ומעניקים להם משמעות אנושית.

אך הספרים הם העיקר. בעבר שימשו מאגרים של התרבות היהודית ועכשיו נרמה שהם חוזרים אל הטבע, מתפוררים ומתפרקים למקורותיהם החומריים. מגילות נראות כמו גזעי עץ שנכרתו וחושפים את טבעות הגיל שלהם. שידרות הספרים נהפכות למה שנראה כקליפות עץ והקצוות נפרמים לכדי פלומה כחלחלה. ספר נהפך לחצף, קודקס במשמעותו האטימולוגית, כלומר גזע עץ. בצילומים אחרים, שלא נכללו בתערוכה שלפנינו (ושאותם ראיתי בתערוכה שהוצגה לפני כמה שנים באנגליה), מתעקמים ספריים ישנים לצורת קונכיית ענק. מן החומר באו ואליו הם שבים עכשיו. הגוונים והטקי סטורות הנחשפים בצילומים המוגדלים עד מאוד מקשים לפעמים על זיהוי מידי של האובייקטים המצולמים ומתקבלות תמונות מופשטות רבות יופי, אמנות גדולה שאינה זקוקה למלות הסבר.

שמה מלא ההשראה של התערוכה, שניתן לה על ידי קראוסובה, Last Folio, אינו ניתן לתרגום. התרגום המילולי, "פו ליו אחרון", אינו נהיר לדובר העברית. אבל באוזניו של דובר האנגלית הכותרת מת-

עמתת עם ה-First Folio, כינויו הידוע של אוסף המחזות הראשון של שייקספיר, שנרפס בפורמט פוליו ויצא לאור ב-1623 (בשונה מן הרפוסים המוקדמים יותר של מחזות בודדים). "הפוליו האחרון" מציג בצורה מוחשית את אסונה של התרבות היהודית, את חורבנו בשואה של ארון הסי פרים היהודי, ואולי נכון היה לקרוא לתערוכה המוצגת בארץ בשם "ארון הספרים היהודי".

הצילומים המרתקים האלה הוצגו כבר בהרכבים שונים בתערוכות ברחבי העיר לם: במוזיאון היהודי בניו יורק ובבניין האומות המאוחדות שם, בווינגטון, באוניברסיטאות אמריקאיות שונות, במוזי סקבה, לטביה, רומא, ברלין, בריסל, בסאו פאולו שבברזיל, בערים שונות בסלובקיה ובמקומות אחרים. לאחר ניסיונות רבים נמצאה להם סוף סוף גם אכסניה בארץ, אם כי מוטב היה שיהיו נגישים יותר לקהל הרחב.

אני עצמי זכיתי להתוודע אליהם בשנת 2009 כשהוצגו בקיימברידג', אנגליה. המי קום היה משמעותי, שכן התערוכה היא (וכל אחת מן התערוכות מותאמת בתשומת לב רבה למיקום המיוחד) הוצגה בתוך הספרייה היפה של אחד הקולגים העתיקים של האוניברסיטה בין הארונות המכילים ספרים שמורים היטב, מטופלים ומתוחזקים במי טב האמצעים המדעיים של זמננו. הניגוד

בין הכבוד הניתן לספרים העומדים בתוך הארונות הסגורים והשמורים לבין צילומי הספרים המתפוררים והמאובקים שהכיי לו את התרבות היהודית בסלובקיה העניק משמעות נוספת לתערוכה. יופיים של הציילומים המם את כל המבקרים בה, אפילו את השומרים שעמדו והשגיהו על הספרים ועל צילומי הספרים. כאשר ראו שחזרתי לבקר בתערוכה באו לחלוק אתי את רשמיהם ואת התרגשותם הרבה והפנו את תשומת לבי לפרטים שונים.

למרות חריגותו של פרט זה, אי אפשר שלא להזכיר את הצילום מתוך שער המי חוזר לראש השנה, ספר שנמצא באקראי בבית המדרש שעליו מתנוססת חותמתו של אחד יעקב דויטש, הייט. יעקב דויטש, שנספה, היה סבו של הצלם. לבד מצילום אחד שבו הסב מלווה את האב לחתונתו זו המזכרת היחידה ממנו, שהגיעה באורח פלא לידיו של יורי דויטש בעת הצילומים.

התערוכה מעניינת בכל הרמות, גם כעדות היסטורית אילמת, גם כמטאפורה לשואה וגם כפן האסתטי הצרוף. טוב שהי גיעה לירושלים. כל מי שיצפה בה יישא את זיכרונה, ובאמצעותה את זיכרון הקהילה שנכחדה וזה כל מה שנותר ממנה, לתמיד. התערוכה, המתעדת את הספרים המתפוררים, מתועדת בעצמה בספר שיצא לאור בהוצאת רנדום האוס (Random House) ופתוחה עד סוף נובמבר.